

QADIMGI DAVRDA AHAMONIYLAR DAVLATINING SAN'ATI TARIXI

Ashirova Noila Xasan qizi

CHDPU Tarix yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Qadimgi Ahamoniylar san'ati tarixi insoniyat tarixi davomida badiiy ifoda shakllarining rivojlanishi va o'zgarishini qamrab olgan sohadir. Ushbu san'at turlari rasm, haykaltaroshlik, arxitektura, musiqa, teatr va raqs kabi ko'plab turli fanlarni o'z ichiga oladi. Ushbu san'at turlarining tarixi antik davrlarga borib taqaladi. Masalan, Qadimgi Misrda yasalgan haykal va piramidalar, Qadimgi Yunonistonda yaratilgan me'moriy inshootlar va haykallar, Rim imperiyasi davrida yaratilgan mozaika va freskalar kabi asarlar o'zining ilk tarixidan saqlanib qolgan ushbu san'at turlariga misol bo'la oladi. Mazkur maqolada aynan Ahamoniylarning san'ati tarixi muhokama qilinadi.*

Kalit so'zlar: *Ahamoniylar, Suza, Persepol, "Pax Persica", Zardushtiylik, haykaltaroshlik, epigrafika*

Аннотация: *История древнего ахеменидского искусства — это область, охватывающая развитие и трансформацию художественного выражения на протяжении всей истории человечества. Эти формы искусства включают в себя множество различных дисциплин, таких как живопись, скульптура, архитектура, музыка, театр и танец. История этих видов искусства уходит корнями в глубокую древность. Например, скульптуры и пирамиды, выполненные в Древнем Египте, архитектурные сооружения и статуи, созданные в Древней Греции, мозаики и фрески, созданные во времена Римской империи, являются образцами этих видов искусства, сохранившимися от их ранней истории. В данной статье рассматривается история ахеменидского искусства.*

Ключевые слова: *Ахемениды, Сузы, Персеполь, «Пакс Персика», зороастризм, скульптура, эпиграфика.*

Annotation: *The history of ancient Achaemenid art is a field that encompasses the development and transformation of artistic expression throughout human history. These art forms include many different disciplines such as painting, sculpture, architecture, music, theater and dance. The history of these art forms is rooted in antiquity. For example, sculptures and pyramids made in ancient Egypt, architectural structures and statues created in ancient Greece, mosaics and frescoes created during the Roman Empire, are examples of these arts, preserved from their early history. This article discusses the history of Achaemenid art.*

Key words: *Achaemenids, Susa, Persepolis, Pax Peach, Zoroastrianism, sculpture, epigraphy.*

KIRISH

San'at tarixi bugungi kunda ham faol soha bo'lib, san'at tarixchilari san'at asarlari tarixi va ma'nosini o'rganish uchun turli usullardan foydalanadilar. Ushbu usullar san'at asarlarini texnik tahlil qilish, rassomlarning tarjimai holi va san'at asarlarining tarixiy va madaniy kontekstlarini o'rganishni o'z ichiga oladi. Natijada, qadimgi zamonaviy san'at tarixi insoniyat badiiy ifodalarining evolyutsiyasi va o'zgarishini o'rganadi, shuningdek, ushbu san'at shakllarining ijtimoiy, madaniy va siyosiy kontekstlarini ko'rib chiqadi. Bu yo'nalishdagi tadqiqotlar badiiy asarlarning tarixi va ma'nosini tushunish hamda badiiy ifoda evolyutsiyasini tushunishda muhim ahamiyatga ega.

ASOSIY QISM

Shuni ta'kidlash kerakki, Ahamoniylar imperiyasi juda xilma-xil davlat birligi edi. Mintaqalarning polietnikligi va heterojenligi har qanday qadimgi Sharq imperiyasining o'ziga xos xususiyatidir, lekin bu yerda bu holat ayniqsa sezilarli. Forslar ixtiyorida o'zlaridan oldingi davlatlar - Misr, Ossuriya va Bobil podshohlarining ma'muriy masalalarini hal qilishda katta tajriba to'plangan. Ahamoniylar ko'p jihatdan bosib olingan xalqlarni ommaviy surgun qilishga, mahalliy xudolarning haykallarini vayron qilishga, ibodatxonalar va butun shaharlarni vayron qilishga asoslangan agressiv ichki siyosati bilan oldingi Ossuriya imperiyasi modelidan voz kechdilar. Garchi forslarning itoatsizligi va sadoqatsizligining alohida holatlarida deportatsiya amaliyoti ham qo'llanilgan. Umuman olganda, Ahamoniylar hukumati bosib olingan xalqlarning madaniy nozo'ravon integratsiya yo'lini tanladi, bu esa davlat boshqaruvini tashkil etishda sezilarli muvaffaqiyatlarga erishish imkonini berdi.

Doro I o'zgarishlari yagona siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy "Pax Persica" makonining paydo bo'lishiga imkon berdi, unda o'nlab turli xalqlarning tinch-totuv yashashi uchun qulay sharoitlar yaratilgan. Ilk Ahamoniylar davri bilan solishtirganda, Doro islohotlari imperiya boshqaruvining mohiyatini hokimiyatni markazlashtirish yo'nalishida; satraplarning ma'muriy va harbiy vazifalarini ajratish (separatchilikka yo'l qo'ymaslik uchun); rahbarlik lavozimlarining forslar qo'lida to'planishi va ayniqsa, boshqaruv apparatining birlashishi biroz o'zgartirdi. Buning uchun rasmiy til kerak edi. Doro I davrida u oromiy tiliga aylandi. Albatta, butun Yaqin Sharqda keng tarqalgan milliy oromiy tilining tanlanishi markaz bilan satrapliklar o'rtasida barqaror aloqani ta'minladi, madaniyatlararo aloqalarning kuchayishiga ham xizmat qildi. Barcha hududlar va markaz o'rtasida pochta aloqalaridan foydalanish ham birlikka hissa qo'shdi.

Doro I ning mafkuraviy siyosatida, albatta, o'rnatilgan diniy tizim muhim rol o'ynadi. Shu munosabat bilan shuni aytish kerakki, Ahamoniylar Forsda kamida uchta din: fors xalqining dini, Ahamoniylar podsholari va sehrgarlar²³. Gerodot va Strabonning so'zlariga ko'ra, Ahamoniylar davridagi forslarning aksariyati qadimgi

²³ Xususan, qo'zg'olondan so'ng ion yunonlarining Baqtriyaga surgun qilinishi.: Litvinskiy B.A., Pyankov I.V. Farmon. 2004 yil. 728-b.

hind-eron tabiat xudolarini hurmat qilishgan. Ular yorug'likka, yerga, shamolga va boshqa elementlarga sig'inishgan. Sehrgarlarning dini, qadimgi mualliflarning fikriga ko'ra, forslarning asosiy qismining an'anaviy e'tiqodlarini rad etgan Zaratushtra ta'limoti edi. Doro davridagi sehrgarlar Ahamoniylar podshohlarining rasmiy ruhoniylariga aylangan, ular har doim marosim qurbonliklarida qatnashgan²⁴. Biroq ahamoniylar sulolasi vakillarining o'zlari sig'inishda, dafn marosimida Zardusht ta'limotidan farq qiladigan o'z dinlariga amal qilganlar. Demak, Ahamoniylar podshohlari dini mohiyatan zardushtiylik ta'limoti emas, balki faqat zardushtiylik ta'sirini boshidan kechirgan, lekin u bilan cheklanib qolmagan sinkretik politeistik e'tiqoddir. Dorodan boshlab, zardushtiyning xudosi Ahuramazdani ko'proq hurmat qilish tendentsiyasi mavjud. Bu fakt Doroning Axuramazda boshchiligidagi butun imperiya uchun yagona oliy xudo – yagona fors podshosi tamoyili bo'yicha yagona diniy tizim yaratishga urinishidan dalolat beradi. Bu tamoyilga amal qilgan holda, Zardusht olamining Axuramazdadan boshqa barcha xudolarni inkor etuvchi deyarli monoteistik manzarasini qabul qilish mantiqan to'g'riroq bo'ladi. Ammo bu holda ahamoniylar mafkurasining asosiy xususiyatlaridan biri – mahalliy xalqlarning sadoqat evaziga fors hukumati tomonidan kafolatlangan diniy bag'rikenglik buzilgan bo'lar edi. Birinchi ahamoniylar tomonidan olib borilgan bu siyosat ma'lum muddat imperiyada keskin diniy qarama-qarshiliklarning oldini olishga, separatistlar tomonidan diniy omildan mafkuraviy kurashning kuchli quroli sifatida foydalanishiga yordam berdi. Shu bilan birga, Doroning vazmin diniy siyosati Ahuramazda boshchiligidagi yagona xudolar panteonini yaratish va tarqatish loyihasini amalga oshirishni hozircha imkonsiz qildi. Natijada, an'anaviy hurmatga sazovor hind-eron xudolarini Ahamoniylar shohlarining yaratilgan sinkretik xudolar panteoniga kiritish to'g'risida murosa qarori qabul qilindi.

Doro I hukmronligi haqli ravishda Ahamoniylar davlati rivojlanishining eng yuqori bosqichi va qadimgi fors san'atining oltin davri hisoblanadi. "Buyuk podshoh" Ahamoniylar saltanatining muvaffaqiyatli hukmdori bo'lib, Forsdagi ulug'vor me'moriy ansamblarda erishgan yutuqlarini abadiylashtirishni rejalashtirgan. Doro davrida Suza va Persepolisda saroy majmualarini qurish bo'yicha keng ko'lamli dastur amalga oshirildi, bu Ahamoniylar san'atida badiiy ustunlikka aylandi. Qurilish dasturini amalga oshirishni o'g'li davom ettiradi.

Turli qadimgi Sharq madaniyatlarining badiiy shakllari, me'moriy tipologiyalari va kompozitsion yechimlariga, eng avvalo, Mesopotamiya (Ossuriya-Bobil) an'anasi yutuqlari, Midiya va Elam davlatlari san'ati, Misr va Anadolu madaniyati, mahalliy qadimgi Eron an'analari, shuningdek, Urartu va Suriya- Xet san'ati kiradi. Ular badiiy yechimlarni topish va ularni Ahamoniylar rasmiy uslubiga kiritish uchun qimmatli manba bo'lib xizmat qilgan. Ijodiy izlanishlarga birinchi urinishlar Pasargaddan Buyuk Kir II (miloddan avvalgi 558-530 yillar) davridagi ilk ahamoniylar yodgorliklarida erishilgan. Doro I davrining mumtoz san'atida foydalanilgan elementlar ijodiy qayta

²⁴ Dandamaev M.A. Birinchi Ahamoniylar davridagi Eron (miloddan avvalgi VI asr). M., 1963. 239-b

ishlanadi va "tezda o'zining asl xususiyatlarini yo'qotadi". Yangi, xususan, Ahamoniylarning badiiy yechimlariga aylanadi. Bu sintez natijasida ham qadimgi eron ildizlariga, ham umumiy sharq badiiy an'analariga mos keladigan sinkretik rasmiy uslub vujudga keldi. Bu xususiyat hali ham Qadimgi Sharq madaniyati tadqiqotchilarining qadimgi fors san'ati yodgorliklariga qiziqishini oshirmoqda.

Ahamoniylar san'atining rasmiy uslubi kontseptual va majoziy jihatdan muvaffaqiyatli shakllantirilgan o'zini o'zi ta'minlaydigan badiiy tizim bo'lib chiqdi. Bu Ahamoniylar satrapliklarining mahalliy san'atining rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Yagona badiiy til va rasmiy uslubning o'rnatilgan qonunlari mahalliy maktablar amal qilishi mumkin bo'lgan universal formula bo'lib xizmat qildi. Viloyat yodgorliklari, qoida tariqasida, Ahamoniylar metropoliten majmualarining me'moriy tipologiyasi va tasviriy tamoyillariga amal qilgan va shu bilan mahalliy va qadimgi fors madaniyatlarining simbiozini yaratgan. Ushbu "eronlashtirish" jarayoni ko'pchilik satrapiyalarga ta'sir ko'rsatdi, ammo bu imperiyaning shimoliy hududlarida eng aniq namoyon bo'ldi.

Tadqiqotning xronologik doirasi Ahamoniylar saltanati san'atining ikki asrlik rivojlanish davrini (miloddan avvalgi 550-330) qamrab olgan bo'lib, uning gullagan davri miloddan avvalgi V-IV asrlarga to'g'ri keladi. Shu munosabat bilan qadimgi fors san'atini davrlashtirishga murojaat qilish kerak. U uchta asosiy bosqichdan iborat. Birinchi bosqich - erta Ahamoniylar davri (miloddan avvalgi 6-asrning o'rtalari - oxirgi choragi), forslar san'atida rasmiy uslubning shakllanishi, shakllarni o'ylangan holda tanlashga birinchi urinishlar va optimal variantni izlash bilan bog'liq. Pasargadadagi Kir II Buyuk saroy majmuasi yodgorliklarida ifodalilik nuqtai nazaridan badiiy tilni e'lon qilish. Klassik davr (miloddan avvalgi VI asr boshi - V asr oxiri) rasmiy uslubning paydo bo'lishi bilan ajralib turdi. U shoh Doro I va Kserks I davrida Ahamoniylarning Suza va Persepolisidagi asosiy me'moriy ansambllarida to'liq amalga oshirildi. Bundan tashqari, yetuk davrda ko'plab me'morchilik, torevtika va periferik davradagi zargarlik san'ati yodgorliklari paydo bo'ldi. Imperiyaning shimoliy satrapliklaridan paydo bo'lgan. Oxirgi bosqich - so'nggi Ahamoniylar davri (V asr o'rtalari - miloddan avvalgi 330 yillar) Ahamoniylar sulolasining oxirgi olti podshosi davri yodgorliklarini birlashtiradi. Bu davr san'ati ilgari ishlab chiqilgan badiiy tamoyillar va yechimlardan foydalanish bilan ajralib turadi. Asosan, allaqachon yaratilgan ansambllarni tugatish yoki qayta qurish amalga oshiriladi. Bu davrning asosiy timsoli Artakserks II (miloddan avvalgi 404-359). Miloddan avvalgi IV asrdagi metropoliten monumental san'atining aksariyat yodgorliklari uning uzoq hukmronligiga to'g'ri keladi. Ular orasida Suzadagi qirollik qarorgohi ("Shaur saroyi" deb ataladi) va poytaxtdagi ibodatxona binolari alohida ajralib turadi. Bu esa miloddan avvalgi IV asrda rasmiy arxitekturaning keyingi rivojlanishidan dalolat beradi. Ahamoniylar haykaltaroshligida yunon san'atining ta'siri tobora kuchayib bormoqda. Shu bilan birga, oxirgi Ahamoniylar davri rasmiy Ahamoniylar uslubi an'analarini davom ettirgan Fors davlatining viloyat san'ati uchun umuman samarali bo'ldi. Arxeologik kontekstdan

tashqarida va epigrafik ma'lumotlarsiz topilgan toreutika va zargarlik buyumlari asarlarini sanalashda ma'lum qiyinchiliklar mavjudligini ham ta'kidlash kerak, chunki klassik va so'nggi Ahamoniylar davrlari rasmiy uslubning bir xil qonunlariga asoslanadi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, Ahamoniylar Eron san'atidagi rasmiy uslub eramizdan avvalgi I ming yillikning butun qadimiy Sharq madaniyati rivojlanishining eng yuqori cho'qqisini belgilagan murakkab badiiy hodisadir. Ahamoniylarning rasmiy san'ati Qadimgi Sharq va Yunonistonning turli madaniyatlari badiiy yutuqlarini tanlash va sintez qilishning murakkab jarayonlari tufayli o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ahamoniylar me'morchiligi va tasviriy san'atining sinkretik tabiati ko'p jihatdan 1-yarmidagi qadimgi Eron an'analari bilan belgilanadi. Miloddan avvalgi I ming yillik - va eng avvalo, yangi uslub uchun ijodiy izlanishni kuchaytirgan. Uning so'nggi keng ko'lamlı mujassamlanishi qadimgi Yaqin va O'rta Sharqning eng boy madaniyatlarining vorisi bo'lgan Ahamoniylarning imperiya badiiy an'alarida paydo bo'ldi. Ahamoniylar rasmiy uslubining genezisini miloddan avvalgi V-IV asrlarda Fors imperiyasining keng hududlarida qirol hokimiyati tomonidan amalga oshirilgan "birlashgan fors dunyosi" ning yangi siyosiy va madaniy loyihasida izlash kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Qodirova L.B. "Jahon sivilisatsiyalar tarixi" Guliston-2015
2. A.Sh. Umarov. "Qadimgi Sharq mamlakatlari sivilizatsiyalari" Samarqand-2020.
3. Vergazov R. R. "Ahamoniylar Eron san'atida rasmiy uslub va imperiyaning shimoliy viloyatlari badiiy hayoti" // Rossiya - 2018
4. Litvinskiy B.A., Pyankov I.V. Farmon "Xususan, qo'zg'olondan so'ng ion yunonlarining Baqtriyaga surgun qilinishi":. 2004 yil. 728-b.
5. Dandamaev M.A. Birinchi Ahamoniylar davridagi Eron (miloddan avvalgi VI asr). M., 1963. 239-b
6. Vergazov R.R. Ahamoniylarning monumental rasmi. Go'zal manzaralarni rekonstruksiya qilish masalasiga // Moskva universiteti axborotnomasi. 8-seriya. Tarix. - 2017. - No 4. - S. 106-122
7. Umumiy arxitektura tarixi 12 jild. 2-jild. Qadimgi dunyo arxitekturasi (Gretsiya va Rim) / Ed. V.F. Markuzona, B.P. Mixaylova, I.S. Nikolaev, O.X. Xalpaxchyan, Yu.S. Yaralov. - M.: Stroyizdat, 1973. - 712 b.
8. Dandamaev M.A. Birinchi Ahamoniylar davridagi Eron (miloddan avvalgi VI asr). - M.:Sharq adabiyoti, 1963. - 292 b.
9. Dandamaev M.A. Qadimgi Eron tarixining tarixnavisligi. // Qadimgi Sharq tarixining tarixnavisligi. Eron, Markaziy Osiyo, Hindiston, Xitoy. / Ed. V. I. Kuzishchina. - Sankt-Peterburg, 2002. - C. 15-48.

10. www.ziyouz.com
11. www.arxiv.uz